

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 541-553.
Geliş Tarihi-Received: 02.10.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 04.11.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1183254

Hemedan Atasözlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm

Birth, Marriage and Death in Hamadan Proverbs

Faruk GÜN*

Öz

Sözlü kültür ürünlerinden biri olan atasözleri, bir toplumun uzun tecrübeler sonucu elde ettiği kültürel birikimler olup toplumların asırlarca beraberinde getirdiği dünya görüşü ve hayat felsefesini yansıtmaktadır. Diğer folklorik malzemeler gibi atasözleri de sosyal hayatın içinde canlı bir şekilde varlığını sürdürdüğü için nesilden nesile aktararak millî hafızanın taze tutulmasını sağlamakta ve kültürel kodları koruyarak aktarmaktadır. Bu sebeple araştırmada, İran'ın Hemedan bölgesindeki doğum, evlenme ve ölüm ritüellerinde söylenen atasözleri üzerinde durulmuştur. Çalışma, Hemedan'daki atasözlerinin, geçiş dönemlerindeki yerini ve geçiş dönemlerinin hangi noktalarına temas ettiğini belirlemek amacıyla kaleme alınmıştır. Atasözleri bağlam içinde kullanılmadığında bir önem ifade etmeyen ancak bağlam içinde istifade edildiğinde sözün gücünü arttıran ve gerçek değerini bulan sözlü kültür ürünleridir. Bu husus sebebiyle araştırma, bağlam merkezli kuramlar doğrultusunda ele alınmıştır. 2015 ve 2017 yıllarında İran'daki alan araştırmaları sırasında doğum, evlenme ve ölüm üzerinde yapılan görüşmelerde bağlamına uygun olarak sözlü kaynaklar tarafından kullanılan atasözleri, çalışmada tercih edilmiş ve bu yönüyle de konu sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte atasözlerinde birçok anlam olayına gönderme yaptığı bilinmekte ancak çalışmada bilhassa doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili anlamlarına dikkat çekilmektedir. Araştırma sonucunda atasözlerinin, Türk dünyasının farklı coğrafyalarında olduğu gibi Hemedan sahasındaki geçiş dönemlerinin kilit noktalarına değinen temaları ön plana çıkardığı ve Türklerin kolektif bellek izlerinin atasözlerinde taşındığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Hemedan, Türk, atasözü, geçiş dönemleri.

Abstract

Proverbs, one of the products of oral culture, are cultural accumulations acquired by society as a result of long experience. They reflect the worldview and philosophy of life that society has brought with it over the centuries. Since proverbs continue to exist in social life, like other folklore materials, they are passed down from generation to generation, ensuring a fresh national memory and preserving the cultural codes. For this reason, the study focuses on the proverbs that are said in the context of rituals of transitional periods such as birth, marriage and death in the province of Hamadan in Iran. The research was written in order to determine the place of the proverbs in Hamadan during the transitional periods and the points of the transitional periods. Proverbs are products of oral culture that have no meaning when they are used out of context, but they increase the power of the word and gain their true value when they are used in context. For this reason, context-centered theories were used in the study. The proverbs used in the oral source in accordance with the context in the interviews on birth, marriage and death during field studies conducted in Iran in 2015 and 2017 were

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Dil Hazırlık Bölümü, Bişkek/Kırgızistan, e-posta: faruk.gun@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0001-5755-5777.

preferred in the study and the subject was limited in this aspect. In addition, it is known that proverbs express many meanings related to life events, but in the study, attention is drawn to the meanings of birth, marriage and death in particular. As a result of the study, it has been revealed that the proverbs of the region cover topics that relate to the key moments of transitional periods in the Hamadan area, as well as throughout the geography of the Turkic world, and carry traces of the collective memory of the Turks.

Key Words: Iran, Hamadan, Turk, proverb, transitional periods.

Giriş

İnsanoğlu yaşama adım attığı günden beri sayısız olay ve durumla karşılaşır, bu olay ve durumlar neticesinde tecrübeler kazanır. Kazanılan tecrübeler, kıssadan hisse olarak özlü sözler şeklinde dile getirilerek sonraki nesillere uyarı ve tavsiyeler şeklinde aktarılır. Zamanla söylenen sözler, halk arasında yayılır, toplumda yaşayan bilgiler sayesinde ilk şekillerini kazanır ve süreç içinde ilk oluşturucuları unutulduğu için anonim bir karakter kazanır. Böylece toplumlarda farklı şekillerde adlandırılan atasözü dediğimiz ürünler ortaya çıkar. Kaynağı insan olan halkın ortak ürünü hâline gelen atasözleri, kültürel değişimler ve toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak asırlar içinde dil inceliği ve estetik bir anlayışla yoğrulmuş günümüze ulaşır.

Atasözleri, milletlerin sosyal ve kültürel hayatları başta olmak üzere birçok konu hakkında fikir veren kısa bilgi depolarıdır. Bu depolarda yaşama ait tüm renklere istisnasız rastlamak mümkündür. Yaşama dair kesitleri sunduğu için atasözlerinde olumlu-olumsuz, güzel-çirkin, iyi-kötü gibi birçok tematik unsur oluşur. Bu bağlamda Raymond'un ifade ettiği gibi atasözlerinde yerellikten ulusallığa, doğumdan evliliğe, evlilik geleneklerinden ölüme, aile bağlarından çocuk yetiştirmeye, ekonomiden geleneğe kadar yaşam döngüsü içindeki tutumlara genel bir bakış ortaya çıkar (1954, s. 57-77). Kısaca atasözleri, bir millete ait özel değerleri yansıttığı gibi evrensel hükümleri taşıyarak tüm insanlığa da seslenebilmektedir.

1. Hemedan'da Atasözü Kavramı ve Özellikleri

İran Türklerinin atasözü terimi için *ata baba meselleri*, *atalar sözü*, *ata baba sözleri*, *ata babalar sözleri*, *el sözleri* şeklinde ya da Arapça kökenli olup Farsçada da kullanılan *zerb'ul mesel*, *emsâl u hikem* ile *mesel* gibi kavramlardan istifade ettikleri alan araştırmaları esnasında tespit edilmiştir. Bu kavramlar içinde *zerb'ul mesel* terimi ise Hemedan¹ Türklerinde ekseriyetle kullanılmaktadır.²

Atasözleri; kısa, ahenkli, zekice benzetmeler yoluyla oluşturulan, sade, açık, değişmeyen veya çok az değişime uğrayarak halk arasında yaygınlaşmış cümlelerdir (Zülfikari, 1388/2009, s. 58)³. Bir başka tanımdaysa, içerisinde bireysel veya toplumsal nasihatleri barındıran atasözleri, şekil olarak düzyazı ve nazım türlerinde yer alan (Burkavi, 1351/1972, s. 5) sözler, şeklinde ifade edilmektedir. Atasözleri tecrübeleri aktarması sebebiyle içerisinde nasihati barındırır, dolayısıyla sosyal hayatta söylendiği bağlam içinde güçlü bir mesaj niteliğindedir ve bu durum hem söyleyici hem de dinleyici tarafından kabul görmesini sağlamaktadır. Bu da atasözlerinin söylendiği ortamlarda, kolektif belleğin bir yansıması olduğunu ve etki gücünü gösterir.

¹ Hemedan, İran'ın batısında yer almaktadır. Bölgenin doğusunda Merkezi, batısında Kürdistan ve Kirmanşah, kuzeyinde Kazvin ve Zencan, güneyinde ise Loristan gibi komşu iller bulunmaktadır. Önemli bir Türk nüfusu ihtiva eden Hemedan, İran illeri arasında 1.738.234 nüfusuyla 17. sırada yer almaktadır. Hemedan ilindeki 10 ilçe ise şunlardır: Hemedan, Melayer, Nehavend, Kebudraheng, Bahar, Rezen, Tuy-Serkan, Esedabad, Famenin, Dergezin (Merkez-e Amar-e İran, 2022).

² Hemedan'da derlenen atasözlerinin kitaplaştırma süreci tarafımızca devam etmektedir.

³ İran'ın resmî takvimi Hicri Şemsî takvimdir, bu sebeple tarihlerin anlaşılması için yanına Miladi tarih de eklenmiştir.

Hemedan atasözlerinin, tek bir cümle şeklindeki yapılarının yanı sıra en az iki dizeden oluşan manzum yapıları da rastlanmaktadır. Manzum atasözleri, “ahenk unsurlarından kafiye, redif, ölçü ve durağa sahip, birden fazla mısradan kurulu, akıllarda daha kolay yer eden” (Gönen, 2006, s. 250) sözler şeklinde tanımlanabilir. Araştırmada verilen manzum Hemedan atasözlerinin en az iki mısradan oluştuğu ve hece ölçüsünün üçlü kalıbından on üçlü kalıbına kadar farklı hece ölçüleriyle kullanıldığı görülmektedir.

2. Hemedan’da Atasözleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Hemedan bölgesindeki Türk atasözleri üzerine yapılan literatür taraması sonuçlarına göre kitap, makale ve gazete sayılarında çıkan atasözleri örnekleri ile ilgili çalışmalara az da olsa rastlanmaktadır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bölge atasözleri hakkında yapılan yayınlar kısaca şu şekilde ele alınabilir:

2.1. Kitap

Pansed Zerb’ul Mesel-e Torki: Beş Yüz Türk Atasözü şeklinde Türkçeye çevrilebilecek kitap, Ali Asgari Hemedani tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Azerbaycan Türkçesinin Hemedan ağzıyla yazılan beş yüz yedi Türk atasözünü içermektedir. Atasözlerinin alfabetik sırayla verildiği kitapta, Hemedan ilinin Rezen ve Dergezin bölgeleriyle etrafındaki köylerden derlenen atasözleri örneklerine yer verilmektedir (Hemedani, 1392/2013).

1100 Zerb’ul Mesel-e Torki: Bin Yüz Türk Atasözü şeklinde Türkçeye çevrilebilecek kitap, Ali Asgari Hemedani’nin atasözleri konusunda eklemeler yaparak meydana getirdiği ikinci eseridir. Birinci kitapta olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinin Hemedan ağzıyla yazılan bin yüz on sekiz Türk atasözünü içinde barındırmaktadır. Ancak birinci eserde olan atasözleri bu kitapta da bulunmaktadır. Yine birinci kitapta olduğu gibi atasözleri, alfabetik sırayla kaleme alınmış ve Hemedan ilinin Rezen ve Dergezin bölgeleriyle etrafındaki köylerden derlenen atasözleri örnekleri yer almaktadır (Hemedani, 1394/2015).

Şirin Sözler: Guzide-yi ez Zerb’ul Meselha-ye Rayec der Mentek ve Guyeş-e Bahar: Güzel Sözler: Bahar ve Çevresinde Yaygın Olan Atasözlerinden Bir Seçki adıyla Türkçeye çevrilebilecek kitap, Cevad Nuri tarafından yazılmıştır. Eserde 1 ila 221 arasındaki atasözleri ilk önce Azerbaycan Türkçesiyle verilmiş, ardından tercüme ve açıklama kısımları Farsça olarak yazılmıştır. Ancak 222 ila 300 arasındaki atasözlerinin sadece Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış hâli verilip açıklama ve tercümelerine yer verilmemiştir (Nuri, 1396/2017).

Ferheng-e İstilahat ve Zerb’ul Meselha-ye Torki: Türk Dilinde Deyimler ve Atasözlerinin Sözlüğü şeklinde Türkçeye çevrilebilecek kitap, iki ciltten oluşmaktadır ve Ahmad Salahi ile M. Rıza Red tarafından kaleme alınmıştır. Eserde, 22295 adet atasöz ve deyim alfabetik sıraya göre verilmiştir. Alfabetik sıraya göre verilen atasözleri ve deyimler, ilk önce Azerbaycan Türkçesiyle ardından Farsça olarak yazılmıştır. Ayrıca eserde, sadece Hemedan değil, Rezen, Tebriz gibi farklı Türk bölgelerine ait atasözleri ve deyim örneklerine yer verilmiştir. Kitaptaki atasözleri ve deyimler, hem sözlü hem yazılı hem de internet kaynaklarından derlenmiştir. Özellikle yazılı kaynakların tercihinde İran’daki farklı Türk bölgeleri üzerine yazılmış atasözleri kitaplarından istifade edilmiştir (Salahi ve Red, 1399/2020).

Ferheng-e Şifahi-ye Merdom-e Bahar: Bahar Halkının Şifahi Kültürü şeklinde Türkçeye çevrilebilecek üç ciltlik kitap, Salim Salimi Moayed’in eseridir. Kitapta Bahar bölgesindeki Türklere ait toplam 5354 adet halk edebiyatı ürününe yer verilmiştir. Atasözleri, deyim, alkış, kargış, mani gibi birçok halk edebiyatı ürünü eserde alfabetik olarak sıralanmıştır.

Çalışmada halk edebiyatı ürünleri Azerbaycan Türkçesiyle verildikten sonra Farsça tercümesi de yapılmıştır. Kitaptaki folklor materyalleri gerek sözlü kaynaklardan gerekse yazılı kaynaklardan derlenerek kaleme alınmıştır (Salimi Moayed, 1400/2021).

2.2. Makale

Merkezi Ostanı ve Hemedan'da İşlenen Atasözleri: Çalışma, soyadı belirtilmemiş olan Nergis isimli bir araştırmacı tarafından kaleme alınmıştır. Derleme çalışması, Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış ve çalışmada herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Makale, Merkezi ile Hemedan illerinde bulunan 75 atasözü örneğini ihtiva etmiştir (Nergis, 1396/2017).

Folklor Ebzari Beray-e Mutelât-e Ferhengi (Numune-ye Moredi Mutelâ-ye Zerb'ul Meselha-ye Hemedani): Kültürel Çalışmalarda Bir Araç Olarak Folklor (Hemedan Atasözlerinin İnceleme Örneği) şeklinde Türkçeye çevrilebilecek makale, Alirıza Kubadi tarafından yazılmıştır. Makalede, Hemedan atasözlerinde verilen mesajların kültürel değerlerle ilgili yönü ele alınmıştır. Sosyal ve kültürel değerler için önem arz eden fayda, tembellik, kaçırılan fırsat, öngörü, benzerlik, bencillik, adalet, ikiyüzlülük, arzu, anlaşmazlık, konu açıklığı, kanaat, kadının erkek üzerindeki etkisi, kadın ve erkeklerin özellikleri, vefasızlık ve ihanet, dostluk, değer, kaza ve kader, beslenme, düşmanlık, yüzüzlük, fikir, tecrübe ve tecrübesizlik, aşırı yemek, cimrilik, zekâ, fırsatçılık, ikbal, kibir, ihmal, tavsiye, öfke, merak, misafirperverlik, uygunluk veya uygunsuzluk, sorun, düzen ve düzensizlik, muhabbet, paranın olumlu etkileri, korkaklık ve cesaret, etki, rezillik, dua ve beddua konularını ele alan atasözü örneklerine çalışmada yer verilmiştir (Kubadi, 1392/2013).

2.3. Gazete

Sina: İlk sayısı 1379/2000 yılında çıkan ve son sayısı da 1388/2010 yılının kış mevsimine kadar süren gazetede, 182 sayı çıkmıştır. Bu yıllar arasında Sina Gazetesi, Hemedan'da Farsça ve Azerbaycan Türkçesiyle yayın hayatını sürdürmüştür. Gazete, mani, deyim ve âşık edebiyatı ürünleri gibi Türk kültürü ve halk edebiyatı malzemesini barındırması açısından önemlidir. Çıkan sayılarda Hemedan'a ait belli sayıda atasözü örneklerine de yer verilmiş lakin herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Öte yandan Azerbaycan Türkçesinin dil hususiyetlerinin, Türk tarihine dair bilgilerin yanı sıra Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış önemli eserlerin tanıtımı da gazetede yapılmıştır.

Literatür taraması sonucunda elde edilen kaynaklarda -Alirıza Kubadi'nin makalesi hariç- herhangi bir incelemeye tabi tutulmadan atasözlerinin alfabetik veya rastgele verildiği tespit edilmiştir. Ahmad Salahi ve M. Rıza Red'in yaptığı çalışmada ise hem atasözü hem de deyim örneklerinin karışık olarak verilmesi atasözü ve deyim noktasında bir karışıklığın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. İncelenen eserlerin geneli dikkate alındığında çalışmaların bilimsel bir incelemeden ziyade bölgedeki sözlü kültür ürünlerinin yok olmadan kayıt altına alınması gerekliliğinden hareketle yazıldığı anlaşılmaktadır.

3. Geçiş Dönemi Konulu Hemedan Atasözleri

İnsan yaşamındaki başlıca üç önemli geçiş dönemi doğum, evlenme ve ölümdür. Her birinin kendi bünyesinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç aşamanın çevresinde, birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu "geçiş"leri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Geçiş dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır (Örnek, 2000, s. 131). Geçiş dönemlerinde uygulanan pratik ve ritüeller çevresinde farklı sözlü kültür ürünleri icra edilerek kültürel öz, bir bütün olarak ortaya

konulmaktadır. İcra edilen sözlü kültür ürünlerinden biri olan atasözleri de toplumun geçiş dönemlerinde, içinde yaşadığı toplumun duygu, düşünce, ortak anlayış, gelenek, görenek ve halk felsefesini yansıtması bakımından önem taşımının yanı sıra bir toplumun baskın tutum ve kültürel kalıplarını yansıtmaktadır (Raymond, 1954, s. 57).

Bu bağlamda atasözleri, açık veya kapalı bir şekilde toplumların gelenek ve göreneklerine atıfta bulunmaktadır (Zülfikari, 1386/2007, s. 22). Ancak yapılan atıflar, kültürün yapısal ve işlevsel öğelerini içinde barındırdığı için atasözlerinin yorumlanmadan anlatılması, anlaşılabilirliğe sebebiyet verebilir (Moore, 1389/2010, s. 318) veya insanlar tarafından farklı yorumlanabilir. Bu sebeple toplumun doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri bilinmeden geçiş dönemlerindeki atasözlerinin söylenmesi, bağlamından kopuk kültürel bir ürün olarak algılanmasına neden olur. Dolayısıyla atasözlerinin sosyal bağlamı, kültürel değerlerle örülme özel bir alan içinde söylenmesi sebebiyle kültürün de daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

3.1. Doğum

Geçiş döneminin ilki olan doğum, çoğunlukla mutlu bir olay olarak kabul edilmektedir. Dünyaya gelen çocuklar anne, baba ve akrabalar için bir sevinç kaynağıdır. Aileye katılan yeni birey, soyun devamı, ailedeki sayısal artışa katılan gücün ve dayanışmanın artması için önem arz etmektedir (Örnek, 2000, s. 131). Böylece diğer Türk coğrafyalarında olduğu gibi Hemedan'da da çocuk sahibi olmak yukarıda ifade edildiği gibi toplumsal yaşam içinde övünç kaynağı olduğu için *bala*, *baladan şirin olar* (KK-1) atasözüyle dışa vurulmaktadır.

Kısırlık veya çocuk sahibi olamama hem kadın hem de erkek üzerinde baskı ve ruhsal bir bunalım meydana getirmektedir. Hatta Türk töresinde ve buna bağlı olarak gelişen Türk destancılık geleneğindeki anlatılarda çocuksuzluk başat motiflerden biri olarak yerini almaktadır (Yıldız, 2009). Dede Korkut'taki Dirse Han Oğlu Buğaç Han boyunda çocuk sahibi olamaması sebebiyle Dirse Han kargışlanmaktadır (Ergin, 2004, s. 78). Dolayısıyla Hemedan'da *diyirem kırsıram "neççe [kaç] oğliy var?" diyir* (KK-2) atasözünde kısırlığa karşı menfi bakışı ortaya koymaktadır. Öte yandan çocuk sahibi olamama durumundaki *uşaklu öv [ev] bazardı [pazar gibidir]*, *uşaksuz öv mezardı* (KK-3) veya *balalı öv bazardı [pazar gibidir]*, *balasız öv mezardı* (KK-3) atasözlerinde ev, mezarlığa benzetilmektedir. Bu sebeple bölgedeki kadınlar, tıbbi durumların dışında çocuk sahibi olmak için kutsal kabul edilen imamzade, yatır ziyaretleri gerçekleştirmekte ve kutsal ağaç veya taşlardan dilek dilemektedir.

Hemedan Türklerinde çocuk bilhassa da erkek çocuk sahibi olmak soyun devamlılığı için önem arz etmektedir. Bu sebeple *dededen [babadan] bala [erkek anlamında] olar* (KK-4) ifadesi sosyokültürel hayatta erkek çocuğa verilen değeri göstermektedir. Bölgede dünyaya gelen kız çocuğu için ise *kızsız öv*, *duzsuz öv* (KK-5) ve *kızsız nene*, *duzsuz nene* (KK-5) gibi atasözleriyle kız çocuğunun evin tadı, tuzu olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte kız çocuğu sahibi olmak, Dede Korkut hikâyelerindeki Dirse Han Oğlu Buğaç Han boyunda kızıl yani kırmızı renk ile ilişkilendirilmiştir (Ergin, 2004, s. 78). Aynı durum Hemedan'da *kız doğdiy*, *kırmız doniyi [elbiseyi] berkit [çıkar]* (KK-6) şeklinde atasözüne yansımıştır. Kızıl yani kırmızı renk, "dişilik (kadınlık) sembolü olarak" kullanılmaktadır (Ekici, 2016, s. 105). Bölgedeki düğünlerde kızlar ve kadınlar tarafından kırmızı renkli giysilerin sıkça giyilmesi (KK-7), toplumsal hayatın atasözüne yansımaları olarak ele alınabilir.

Türk kültüründe çocuğun dünyaya gelmesinden sonra uygulanan önemli geleneklerden biri de ad vermedir. Geçmişten günümüze farklı etkenlere bağlı olarak verilen adların, Türk kültüründe kişinin hayatına etki edeceğine inanılmış, bu sebeple ad

verme konusunda hassas davranılmıştır. Hemedan'da bazı aileler geleneğe uygun olarak çocuğa yedinci gün ad verirken bazı aileler ise doğduğu gün isim verebilmektedir (KK-8). Bölgede din ve mezhebin etkisiyle *oğlun adın koy Nezer Ali, heyryn [hayrın] de olmasa ne zererı* (KK-8) şeklindeki atasözü, birçok etkene bağlı olarak verilen isimlerin dinî etkene vurgu yapması yönünden önemlidir. Doğum ve ad verme ritüellerinin ardından Hemedan'da *uşak [çocuk] aziz, terbiyesi ondan da aziz* (KK-9) atasözünde ailenin, çocuğa vermesi gereken terbiyenin çocuğu dünyaya getirmekten daha değerli olduğu üzerinde durulmaktadır.

3.2. Evlenme

Hayatın önemli geçiş evrelerinden bir diğeri olan evlenme, erkek ve kız arasındaki sosyalleşme sürecini hızlandırmakla birlikte aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkileri belirleyip düzenlemesi açısından üzerinde farklı fonksiyonları barındırmaktadır (Örnek, 2000, s. 185). Evliliklerle birlikte sosyal hayattaki toplumsal ve kültürel değerler gelecek kuşaklara aktarılarak süreklilik sağlanmaktadır.

Hemedan'da geçmiş dönemlerdeki evlilikler küçük yaşlardan başlarken günümüzdeki evlilik yaşının toplumsal değişimler ve eğitim gibi etkenlerle yükseldiği bilinmektedir. Özellikle evlilik çağına gelip evlenmeyen veya evlenemeyen genç kızlar için *ot kalsa köz olar, kız kalsa söz olar* (KK-10) atasözüyle toplumun olumsuz bakış açısı, evde kalan kıza yansıtılmış olmaktadır. Bununla birlikte yine evde kalacağı düşünülen ancak talihli olmaları sebebiyle evlenen genç kızlar için de *kere kız umud tutmurdı [yoktu], ere geddi, ate de mindi* (KK-11) ifadesi kullanılmaktadır. Söz konusu atasözünde dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de Hemedan sahasında evde kalmış kızlar için kullanılan *turşamış [ekşimiş]* ve *kere kız* (KK-9) ifadeleridir. Bu sebeple evde kalmış kızın karşılığı olarak *kere kız* kavramının belirtilen atasözünde kullanılması geleneğin atasözündeki yerini teşkil etmektedir.

Hemedan sahasındaki evlilikler, son zamanlarda çoğunlukla birbirleriyle tanışmış olan gençlerin evliliğiyle, azalmış olmakla birlikte görücü usulüyle, *göbek kesme* denilen beşik kertme ve kız kaçırma gibi yollarla gerçekleştirilmektedir (KK-11). Söz konusu evlilik geleneklerinde *at almağa cevani [genci] gönner, kız almağa kocayı [yaşlıyı] gönner* (KK-12) ifadesinde olduğu gibi kız istemeye yaşlılarla gidilmesi, yaşlıların tecrübelerinden dolayı isteme merasimlerini iki ailenin rızası çerçevesinde gerçekleştirebileceklerine inanmalarından ve onların sözünün toplumsal hayat içindeki geçerliliğinden kaynaklanır. Dolayısıyla Hemedan'da *koca* yani tecrübeli yaşlı kişilerin bu tür merasimlerde ön planda olması Türk töresine uygun olan geleneğin sürdürüldüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte görücü usulü evliliklerde ailelerin erkeklerinden önce kadınların görüşüp tanıştıkları vakitte *anasuna bah kızı al* (KK-13) veya *kırağuna [kenarına] bah bezini al, nenesine [annesine] bah kızını al* (KK-13) gibi atasözlerinde bilhassa kızın annesinin karakter, düşünce ve davranışlarına dikkat edildiği, kızların annelerine benzemeleri⁴ sebebiyle evlilik süreçlerinde annenin tavrının gözetildiği görülmektedir.

Bölgede genç erkekler tarafından *kız istirem, tez istirem* atasözüyle evlenme isteğinin aileye iletildiği ve ailenin bir an önce kız evine *elçiliğe* veya *hasdigarlığa* yani istemeye gitmesi gerektiği belirtilmektedir (KK-2). Hemedan sahasında elçiliğin gerçekleşmesinin ardından söz ve nişan törenleri yapılmakta, daha sonra düğün faslına geçilmektedir. Düğün esnasında geline yardımcı olmak için tecrübeli bir yenge, düğünün tüm aşamalarında gelinin ne yapması gerektiği hakkında bilgiler vermektedir (KK-14). Bu durum *toy [düğün] tiringesiz [türküsz] olmaz, gelin yengesiz olmaz* (KK-15) şeklindeki

⁴ Anne-kız ilişkisi ile kurulan atasözlerinin farklı Türk toplumlarındaki benzerleri için bkz. (Çelik, 2021, s. 265-267).

atasözüne yansiyarak bölgedeki geleneğin önemine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca düğün günü gelinin hayattaki önemli anlarından biri olduğu için güzellik ve süslenmeye dikkat edilir. Ancak bazı durumlarda gelinin bu süresi uzun saatler alabilir ve *gelin bezeninceg [süslenene kadar] toy tükendi [bitti]* (KK-16) şeklindeki atasözüne yansiyarak duruma veryansın edilmektedir.

Hemedan'ın ilçe ve köylerinde düğünler için üç farklı meclis kurulur. Birincisi yaşlıların bulunduğu *kocalar meclisi*, ikincisi gençlerin org eşliğinde eğlendikleri *cevanlar meclisi* ve üçüncüsü de sadece kadınların bulunduğu *kadınlar meclisi*dir (Gün, 2021, s. 141). Gelin, kadınlar meclisinde yer alır ve kadınlarla birlikte kadın dairecilerin⁵ çaldıkları müzikler ve okudukları türküler eşliğinde oynamaktadır. Bu sırada gelinin çeşitli sebeplerden dolayı oynayamaması durumunda *gelin oynuyabilmir "otak [odanın zemini] egridi" diyir* (KK-10) şeklindeki eleştirilere maruz kalmaktadır.

Evlilik iki kişi arasındaki bir ortalık olmasına rağmen düğün sonrasında erkeklerin, *gelini gerek eridey [eritsen], soradan tökey [döksen]* (KK-17) ve *gelini gerek kelbirden [elekten] geçirdiy* (KK-17) atasözleriyle kadınlardan kendi yaşam tarzlarına uymalarını istedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim bazen gelinin kayınbabası veya kayınvalidesinin, olumsuz bir durum hâsıl olduğu vakitlerde *kızım sene diyirem, gelinim sen işid* (KK-18) sözleriyle mesajlar verdiği ve kendi ailelerine uygun davranışlar sergilemesi gerektiğini örtük bir şekilde belirttikleri görülmektedir.

Yeni kurulan ailenin dayanışma içinde olması, karı ve kocanın birbirinin hatalarını örtüp meydana gelebilecek olumsuz durumların önüne geçerek evliliklerini koruması ve sürdürmesi önemli bir husustur. Bu sebeple Hemedan'da karı ve kocanın manevi anlamda birbirinin destekçisi olmaları, dayanışma içinde bulunmaları *ersiz aroavd, cilovsuz [dizginsiz] at* (KK-2); *aroad, kişiniy koltok ağacısudı* (KK-5); *aroad yığen [derleyen] övü felek de yihelmez* (KK-9); *aroadı er sahlar, bostanı ver [zararlı otları ayıklama] sahlar* (KK-6) gibi atasözleriyle dile getirilmektedir. Özellikle maddi konularla ilgili *er ahar [akar] çaydı, aroavd verga [baraj]* (KK-10) atasözünde kadının, erkeğin yapacağı gereksiz harcamaların önüne geçebildiği ve ailenin maddi anlamda dengesini koruduğu anlatılmaktadır. Ancak karı ve koca arasında fikir birliğinin sağlanamadığı durumlarda koca, *atam bir hatun aldı, dovanı [davayı] satun aldı* (KK-17) atasözüyle aldıkları gelinden dolayı ailesinden şikâyetçi olmaktadır. Hemedan'da ailelerin yaşadığı bir diğer sıkıntı da az da olsa görülen ve *günü* olarak adlandırılan kuma geleneğidir (KK-5). Çok eşliliğin yaşandığı ailelerde problemlerin sıkça meydana geldiği de *aroad ikki olsa öv süpürülmemiş kalar* (KK-19) şeklindeki atasözüyle dışa vurulmaktadır. Öte yandan aile içinde bazen kumaların iyi anlaşığı ancak ehtilerin iyi geçinemediği durumlar *ikki gününiy [kumanın] rehti [giyisisi] bir teştte [çamaşır leğeninde] yuvular [yıkandır], ikki kayın hatununki [yengeninki] yuvulmaz [yıkamaz]* (KK-19) atasözüyle dile getirilmektedir. Dolayısıyla kuma evliliği ile ilgili hem olumlu hem olumsuz tarafların atasözlerinde yer alması, toplumsal tutum ve davranışlarının atasözlerine sıkça yansıdığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

3.3. Ölüm

Ölüm düşüncesi ve geleceği bilme isteğinin etkisiyle alışlagelmişin dışındaki birtakım davranışlar, meteorolojik olaylar, hayvanların hareket ve sesleri, düşlerdeki görüntüler, hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikler çoğu zaman ölümün bir işareti veya ön belirtisi sayılmıştır (Örnek, 1971, s. 15).

⁵ Hemedan sahasında kadın daireciler olarak adlandırılan kadın tefçiler/defçiler, doğum, nişan ve evlenme süreçlerinde kadın meclislerinde yer alarak tef/def çalmakta, türküler ve maniler okuyarak kadınların eğlenmesini sağlamaktadır.

Hemedan'da ölümün ön belirtilerinden olan gökte herkesin bir yıldızının olduğu, bu sebeple bir yıldızın kayması durumunda bir kişinin öleceğine (Gün, 2022, s. 230) dair doğa olaylarına dayalı inanç, bölgedeki atasözlerine *ulduz [yıldız] görmemiş can vermez* (KK-20) şeklinde yansımıştır. Psikolojik ön belirtilerden olan ve Anadolu'da da karşımıza çıkan ölmeye yakın, kişinin evine, doğduğu yere veya memleketine gitme isteği toprağın kişiyi çektiği şeklinde yorumlanmaktadır (Örnek, 1971, s. 31). Aynı durum Hemedan sahasında *torpak çeker aparar [götürür]* (KK-21) atasözüyle ifade edilmektedir.

Bölgede ölüm esnasında kişinin canını rahat teslim etmesi için bazı pratikler söz konusudur. Bu sebeple bölgede söylenen *az ağrı, asan [kolay] ölüm* (KK-20) şeklindeki atasözü, ölümün rahat bir şekilde gerçekleşmesi dileğini belirtmektedir. Öte yandan bölgede ölümün genç, yaşlı, zengin, fakir tanımadığını dile getiren *ölüm, cevan [genç] kocaya [yaşlıya] bahmaz* (KK-10) ve *ölüm, varlı [zengin] yohluya [fakire] bahmaz* (KK-10) atasözleri bulunmaktadır. Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son olduğunu belirten *öv toysuz [düşünsüz] olar, yassuz olmaz* (KK-20) ve *uzun yaşun ucu ölümdü* (KK-21) minvalindeki pek çok atasözü bu durumu destekler mahiyettedir.

Hemedan'da ölümün gerçekleşmesinin ardından meyyit, mezarlık yakınında bulunan gasilhanede yıkanmakta ve yıkama işleminin tamamlanmasının ardından kefenlemeye geçilmektedir (Gün, 2022, s. 231-232). Kefenleme işlemi esnasında meyyitin fakir mi zengin mi olduğuna bakılmaksızın *ölü kefensiz kalmaz* (KK-18) atasözündeki gibi meyyit kefenlenmektedir. Kefenlemenin ardından meyyit, mezarlığa doğru omuzlarda götürülürken insanlar, ölümün gerçekliğini hissetmelerine rağmen *özge [başkasının] tabutunu çiyinde [omuzunda] görmeyen özüne [kendine] ölüm bilmez* (KK-20); *ölü sizden, bel [kürek], külüng [kazma] bizden* (KK-21) ve *ölüm hakdı ama konşıya* (KK-19) şeklindeki atasözlerinde ölümün kendilerinden hem uzak hem de çok yakın olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla ölüm, "üzücü bir durum olmasına rağmen bir gerçeklik olması sebebiyle atasözleri sıklıkla bireylere" bu durumu hatırlatmaktadır (Atıcı, 2013, s. 156).

Bölgede meyyit mezara yerleştirilirken İslami geleneklere uygun olarak baş tarafına bir taş konulmaktadır. Bu, meyyitin başını kaldırmak istediği zaman başını vurduğu ve öldüğünün farkına varması için konulan bir taştır. Söz konusu durum, bölgedeki atasözlerine *ölü yadına [aklına] daş saldıh* (KK-19) ve *başı daşa deyenden sonra bilir ki öldü* (KK-17) şeklinde yansımaktadır. Ayrıca meyyitin arkasından hayır hasenat yapılırsa da aslında onun hayatta iken yaptığı hayırların daha evla olduğu *ölüye kalan rahmetdi* (KK-19); *ölüye vasiyet kalar* (KK-18); *ölüye rehetlik gelip* (KK-10); *at ölenne yeheri [eyeri] kalar, adam ölenne adı kalar* (KK-21) ve *ölübdü götüreni yohdu* (KK-10) düşüncesiyle ilgili pek çok atasözü ifade edilmektedir. Bununla birlikte bölgede "meyyitin namaz veya oruç borcu" (Gün, 2022, s. 235) ile maddi borçlarının yakın akrabalarına kalmasının da yine *ölenin borcunu dirilerden alallar* (KK-18) şeklindeki atasözüne yansdığı görülmektedir.

Sonuç

Atasözleri, toplumsal bilgi birikimini içinde barındıran kültürel yapının parçalarıdır. Bu birikimler toplumsal hayatın geçmişi ve geleceği arasında köprü kurup geçmiş dönemler hakkında kültüre dair ipuçlarını taşımakta ve geleceğe daha donanımlı bakılmasını sağlamaktadır. Atasözleri dil zenginliğinin dışında kültür taşıyıcı rolleri ile de ön plana çıkmaktadır. İçerisinde doğum, evlenme, ölüm gibi toplumun birçok davranış kalıplarını taşıyan atasözleri, millî kimliğin göstergelerinden biri olmaktadır.

Hemedan sahasında millî kimliğin önemli göstergelerinden olan doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemleri hakkında söylenen atasözlerinin konu edildiği çalışma, atasözlerinin bu evrelerin hangi noktalarına temas ettiğinin ortaya konması amacıyla

kaleme alınmıştır. Ele alınan atasözlerinde toplumun kültürel genleri, tecrübelerin, kültürel hayatın karşılığı olan gelenekler üzerine inşa edilmesiyle gelecek kuşaklara aktarıldığı tespit edilmiştir.

Hemedan'da ve diğer Türk kültürünün yaşadığı coğrafyalarda görüldüğü gibi atasözlerinde çocuk sahibi olunamaması durumunda toplumsal eleştirilerin başladığı, toplumsal statü bakımından çocuk sahibi olan ailelerin ise güç, dayanışma gibi konular sebebiyle sosyal hayat içinde önemli bir yer edindiği görülmüştür.

Atasözlerinde evlilik çağına gelmiş lakin evlendirilmeyen, yaşı ilerlemiş olan kızlar ve çocuğu olmayan kadınlar toplum tarafından olumsuz ifadelerle adlandırılıp yerilmektedir. Ayrıca evlilik kurumunun oluşmasında iki ailenin ortak noktada buluşması için Türk töresinde önemli bir yer tutan kocalara yani yaşlılara başvurulmuştur. Bununla birlikte atasözlerinde eşlerin doğru hayat arkadaşını bulabilmeleri ve evlilikleri boyunca birbirleriyle dayanışma içinde olmaları için nasihatler yoluyla çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur.

Hemedan sahasında ölüm belirtilerinin atasözlerine yansıdığı, ölümün bütün insanlar için kaçınılmaz bir son olduğu vurgulanmıştır. Ancak ölümden uzak olduğunu düşünen her insan için ölümün aslında bir nefes kadar yakın olduğu üzerinde durulmuş ve kişinin ölmeye önce hayatta yapacaklarıyla adını yaşatacak bir yaşantı sürmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Doğum, evlenme ve ölüm ritüellerinde toplumsal hafızanın ön plana çıkardığı geleneksel öğeler, Hemedan sahasındaki atasözlerine yansımış ve kültürün bir bütün olarak hayatın her safhasında birlikte hareket ettiği görülmüştür. Ancak bu kültürel paralelliğe rağmen Hemedan sahasında yapılan çalışmaların -biri hariç- tümünde herhangi bir incelemeye tabi tutulmadan sadece atasözü örneklerinin sıralanması, sözlü kültür ürünlerinin sosyokültürel hayatın dışında kalacağı ve yavaş yavaş yitirileceği endişesiyle bir an önce kayıt altına alma zorunluluğundan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla yapılacak çalışmalarda, bağlamıyla birlikte ele alınacak atasözlerine yer verilmesi kültürel değerlerin de korunmasına fayda sağlayacaktır. Bu sebeple bölgedeki kültürel öğelerin karşılaştırmalı olarak çalışılması Türk kültüründeki girift yapıların anlaşılmasına, ortak noktaların daha da belirginleşmesine ve bununla birlikte bölgede var olan kültürel hayatın da korunmasına katkı sağlayacaktır.

Hemedan Atasözlerinin Listesi

1.	Bala, baldan şirin olar.
2.	Diyirem kıssıram "neççe oğliy var?" diyir.
3.	Uşaklu öv bazardı, Uşaksuz öv mezardı.
4.	Balalı öv bazardı, Balasız öv mezardı.
5.	Dededen bala olar.
6.	KızıSız öv, Duzsuz öv.
7.	KızıSız nene, Duzsuz nene.
8.	Kız doğdiy, kırmız doniyi berkit.

9.	Oğlun adın koy Nezer Ali, Heyrin de olmasa ne zereri.
10.	Uşak aziz, Terbiyesi ondan da aziz.
11.	Ot kalsa köz olar, Kız kalsa söz olar.
12.	Kere kız umud tutmurdı, Ere geddi, ate de mindi.
13.	At almağa cevânı gönner, Kız almağa kocayı gönner.
14.	Anasuna bah kızı al.
15.	Kırağuna bah bezini al, Nenesine bah kızını al.
16.	Kız istirem, Tez istirem.
17.	Toy tiringesiz olmaz, Gelin yengesiz olmaz.
18.	Gelin bezeninceg toy tükendi.
19.	Gelin oynıyabilmir "otak egridi" diyir.
20.	Gelini gerek eridey, Soradan tökey.
21.	Gelini gerek kelbirden geçirdey.
22.	Kızım sene diyirem, gelinim sen işid.
23.	Er ahar çaydı, arvad verga.
24.	Ersiz arvad, cilovsuz at.
25.	Arvad, kişiniy koltok ağacusudı.
26.	Arvad yığen övü felek de yihelmez.
27.	Arvadı er sahlar, Bostanı ver sahlar.
28.	Atam bir hatun aldı, Dovanı satun aldı.
29.	Arvad ikki olsa öv süpürülmemiş kalar.
30.	İkki gününüy rehti bir teştte yuvular, İkki kayın hatununki yuvulmaz.
31.	Ulduz görmemiş can vermez.
32.	Torpak çeker aparar.
33.	Az ağrı, asan ölüm.
34.	Ölüm, cevân kocaya bahmaz.

35. Ölüm, varlı yohluya bahmaz.
36. Öv toysuz olar, yassuz olmaz.
37. Uzun yaşun ucu ölümdü.
38. Ölü kefensiz kalmaz.
39. Özge tabutunu çiyinde görmeyen özüne ölüm bilmez.
40. Ölü sizden, Bel, külüng bizden.
41. Ölüm hakdı ama konşıya.
42. Ölü yadına daş saldıh.
43. Başu daşa deyenden sonra bilir ki öldü.
44. Ölüye kalan rahmetdi.
45. Ölüye vasiyet kalar.
46. Ölüye rehmetlik gelip.
47. At ölenne yeheri kalar, Adam ölenne adı kalar.
48. Ölübdü götüreni yohdu.
49. Ölenin borcunu dirilerden alallar.

Kaynakça

Sözlü Kaynaklar

Kaynak Kişi 1: Cevad Hüseyinkolipur, 1964, Memur, Bahar.

Kaynak Kişi 2: Magbule Kanberi, 1955, Ev Hanımı, Famenin.

Kaynak Kişi 3: Robabe Huriye Seferi Rovşen, 1945, Ev Hanımı, Bahar.

Kaynak Kişi 4: Ali Ekber Behrami, 1951, Emekli, Rezen.

Kaynak Kişi 5: Mesume Hesseni, 1961, Ev Hanımı, Kebudraheng.

Kaynak Kişi 6: Cedıke Kerimi, 1937, Ev Hanımı, Bahar.

Kaynak Kişi 7: Mahbobeh Norozi, 1939, Ev Hanımı, Hemedan.

Kaynak Kişi 8: Hurşid Türkeli, 1957, Esnaf, Melayer.

Kaynak Kişi 9: Mah Lagna Zamani, 1960, Ev Hanımı, Hemedan.

Kaynak Kişi 10: Turan Rahmani Perest, 1962, Ev Hanımı, Esedabad.

Kaynak Kişi 11: Ceyran Reğbeti, 1927, Ev Hanımı, Bahar.

Kaynak Kişi 12: Fatıma Soltani, 1990, Öğrenci, Esedabad.

Kaynak Kişi 13: Ezem Golampur, 1971, Ev Hanımı, Bahar.

Kaynak Kişi 14: Merziye Musivend, 1986, Ev Hanımı, Rezen.

Kaynak Kişi 15: Mojgan Golampur, 1970, Ev Hanımı, Bahar.

Kaynak Kişi 16: Ali Caferi, 1985, Memur, Famenin.

Kaynak Kişi 17: Muhammed İbrahim Vekili, 1965, Çiftçi, Famenin.

Kaynak Kişi 18: Tahire Haşimi, 1949, Ev Hanımı, Rezen.

Kaynak Kişi 19: Tahir Ziveri, 1965, Esnaf, Esedabad.

Kaynak Kişi 20: Kübra Abbasi, 1971, Ev Hanımı, Kebudraheng.

Kaynak Kişi 21: Ferhunden Alizamni, 1948, Ev Hanımı, Hemedan.

Matbu Kaynaklar

- Atıcı, A. (2013). Sungur Türkçesi Atasözü Örnekleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13 (2), 143-166.
- Burkavi, S. Y. (1351/1972). *Kavoşi der Emsâl u Hikem-i Farsi*. Kum: Çaphane-ye Hikmet-e Kum.
- Çelik, F. (2021). Altay Türkçesi Atasözü ve Deyimlerinde Kadın Tipolojisi. *Uluslararası Kurmancan Datka ve Kadın Kahraman Sempozyumu*, İzmir, 261-268.
- Ekici, M. (2016). Türk Kültüründe "Al" Rengi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 103-107.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gönen, S. (2006). Manzum Atasözü Kavramı Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 249-258.
- Gün, F. (2021). *Sosyo-Kültürel Değişmeler Bağlamında Hemedan (İran)'da Türk Âşıklık Geleneği*. Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Gün, F. (2022). Death Rituals of The Hamadan (Iranian) Turks. *Voprosy Istorii*, 4(2), 229-237.
- Hemedani, A. A. (1392/2013). *Pansed Zerb'ul Mesel-e Torki*. Hemedan: Mefton-e Hemedan.
- Hemedani, A. A. (1394/2015). *1100 Zerb'ul Mesel-e Torki*. Kum: Keşf'ul-Gita.
- Kubadi, A. (1392/2013). Folklor Ebzari Beray-e Mutelât-e Ferhengi (Numune-ye Moredi Mutelâ-ye Zerb'ul Meselha-ye Hemedani). *Neşriye Ulumi (Vezaret-e Ulum)*, 30, 155-178.
- Merkez-e Amar-e İran (2022). <https://www.amar.org.ir>, [Erişim tarihi: 10.08.2022].
- Moore, J. D. (1389/2010). *Zendegi ve Bozorgan-e Ensansenasi*. (Mütercim: Haşem Ağabeyverdi, Cafer Ahmedi). Tehran: Entesarat-e Came'eşenasan.
- Nergis (Yazarın soyadı yazılmamış). (1396/2017). Merkezi Ostanı ve Hemedan'da İşlenen Atasözleri. *El Bilimi*, 90, 120-122.
- Nuri, C. (1396/2017). *Şirin Sözler: Guzide-ye ez Zerb'ul Meselha-ye Rayec der Mentek ve Guyeş-e Bahar*. Hemedan: Berket-e Koser.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Raymond, J. (1954). Attitudes and Cultural Patterns in Spanish Proverbs. *The Americas*, 11 (1), 57-77.
- Salahi, A. ve Red, M. R. (1399/2020). *Ferheng-e İstilahat ve Zerb'ul Meselha-ye Torki*. Kum: Yas-e Behşayeş.

Salimi Moayed, S. (1400/2021). *Ferheng-e Şifahi-ye Merdom-e Bahar*. Tehran: Pejuheşgah-e Miras-e Ferhengi ve Gerdişgeri.

Sina, (1379/2000-1388/2010). 1-182.

Yıldız, N. (2009). Türk Destanlarında Çocukluksuzluk. *Millî Folklor Dergisi*, 82, 76-88.

Zülfikari, H. (1386/2007). Baztab-e Mesael-e Ectemai der Zerb'ul Meselha-ye Farsi. *Necvay-e Ferheng*, 3, 15-24.

Zülfikari, H. (1388/2009). Berresi-ye Zerb'ul Meselha-ye Farsi der Do Seth-i Vajegani ve Nahvi. *Funun-e Ademi (Ulumi-Pejuheşi)*, 1, 57-80.